

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2017

SEPEDI LELEME LA GAE: LEPHEPHE I
SEPEDI HOME LANGUAGE: PAPER I

Nako: Diiri tše 3

100 Meputso

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 12. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
  2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
  3. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
  4. Gore o tle o kgone go kgobela meputso, ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.
-

KAROLO YA A   TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

1.1   Badišiša temana ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

Bao ba sa lebalego ba ka se lebalwe

- 1   Koko Mmadinawa ge nkabe e le moloji gona batlogolo ba gagwe ba babedi, le ge e le ba banyenyane o be a tla ba a ba rutila kgale, gobane a ba rata kudukudu le bona ba mo rata.
- 2   Mokgekolo yo o hlokofaletšwe ke monna kgale a no šala le morwa wa gagwe, Thobela yo a mo tsentšhitšego sekolo go fihlela a eba morutiši moo yena mong a ilego a tšwetša dithuto pele gobane a di rata. Thobela o nyetše, a tloga a nyetše mosadisadi, Matshepo yoo e lego mookimookamedi ka bookelong bja Mankweng mola monna e le mofahloši ka Yunibesithing ya Leboa. Ngwana wa bona wa mathomo ke mosetsana, leina la gagwe ke Peggy wa mengwaga ye 14, wa bobedi ke Semakatšo wa mengwaga ye 11 yoo a tsebjago ka la Semaki. Yena ke mošemane.
- 3   MmagoThobela leina le la Mmadinawa o le hweditše mola a sa dula gaRakgwatha kua Zebediela moo a bego a lema dinawa le ditloomarapo a di rekiša. Thobela o ile a huduša mokgekolo mola gaRakgwatha ge a hwetša poso ka yunibesithing gobane a hweditše le ntlo mo Mankweng. E ile ya ba ntwaga ge mokgekolo a swanetše go tla Mankweng, fela mafelelong Mmadinawa o ile a ba a ineela a rekiša mekutwana ya gagwe kua gaRakgwatha le ge pelo ya gagwe e šetše gona fao Zebediela.
- 4   Mokgekolo o ile a se kgahlwe ke go hlwa a dikilwe ke maboto a ntlo ye kgolokgolo ya morwa wa gagwe a sa dire selo. O rile ke rekišarekiša merogo le dienywa tša se mme. Mafelelong ke ge a hweditše setsha mola go thwego ke Masealama gaMamabolo, ka ge a be a ithatela tša temo. A napa a thotha a ya go dula gona. Thobela le mosadi wa gagwe ba rile ke thibela mokgekolo gwa pala, ba be ba no ikhomotša ka lela le rego **mmapelo o ja serati**. Seo se bego se ba belatša kudu ke gore mokgekolo o ba bakela maeto a go se fele, a go yo mo hlola kua Masealama mola e le kgojana le bona.
- 5   Letšatši le lengwe Matshepo o ile a boa mošomong e sa le ka pela, a hwetša bana ba gagwe Peggy le Semaki, ba sa tšo fetša go ja gomme ba itaetša ba le lebelong le ge ba hlatswa dibjana tšeo ba bego ba jela ka go tšona. Ke ge Matshepo a tla re: 'Hee! Le gopotše kae e le mo o ka re le itlhaganetše wena Peggy?' Ge ba sa mo fetole a ba botšiša ge e ka ba ba boela sekolong. 'Aowa mma, ga re sa boela sekolong. Re ... re be re kgopela go ya go bona koko wa rena.' Gwa realo Peggy. 'Ga go motho yo a le ganetšago go yo bona koko wa rena, taba ke gore le re hlalošetše pele le sepela. Ge nkabe ke se ka tla fa le be le tla mpotša neng?' Peggy le Semaki ba ile ba e dira tlwaelo taba ya go fela ba eya go bona makgolo wa bona, mo bekeng ba be ba kgona go ya gabedi le ge e le gararo. Gape ka mokgwa wo bana ba bego ba rata kokoabona, o be o ka nagana gore o ba leletša nakana. O ba hwetše ba le ka tšhemong ba hlagola – o tla hwetša dikgopana di re hube! o ka re ke ditšwabotukhu di tlotše letsoku la go aloga.

- 6 Ge e le Thobela le mosadi wa gagwe Matshepo, ba be ba phalwa ke bana; ba be ba sa ke ba rothela ga mokgekolo mmagobona. Go ile gwa fihla moo Thobela le mogatšagwe ba ilego ba kwa ba tennwe ke taba ya bana ba bona ya go phela ba ile ga kokoabona. Seo se ilego sa befiša ditaba le go feta, ke ge Koko Mmadinawa a ile a hwetša polasa ka *Dalmada* moo a bego a lema dimake gomme a tla ka kgopelo ya go re bana ba fela ba mo etela ka Mekibelo gore a ba tlwaetše tša temo. Gona moo o ile a gafiša Matshepo moo a ilego a re: 'Bana ga ba na mathata, ge makgolo wa bona a ba rata a a tle a ba bone ntle le mathata. Ge seo se sa kgonege a a boe ka mo motseng moo a sepetšego ka go rata, mejako e bulegile. Nna ga ke nyake gore bana ba ka e be makgoba ... le nkwa gabotse?' Thobela o kgakanegong, mmagwe o rata ditlogolwana tša gagwe ka tsela yeo motho a ka se ba tsenego bogare.
- 7 Ee, batho ka mo ntle ga ba gate mogopolo ka maoto. Semaki o ile a loga maano a go ngwala melaetšana pampišaneng gomme a e romele ka maeba ao a bego a a ruile go ya hlola kokoabona boroko. Ka letšatši le lengwe leaba le lengwe le ile la tliša molaetša wa go re koko Mmadinawa o a lwala ebile o išitšwe bookelong. Bana ba ile ba ya go hlola kokoabona gomme ka letšatši la bobedi ge ba fihla ba hwetša Koko Mmadinawa a biditšwe. Semaki, Peggy le Masefako moagašani wa Koko Mmadinawa ba be ba ikhomotša ka go fela ba eya go etela lebitla la koko mengwaga ye mebedi ka morago ga poloko. Ba be ba hlagolela lebitla, ba le hlwekiša ebile ba bea le matšoba.
- 8 Koko Mmadinawa o laetše gore *wili* ya bohwa bja gagwe e balwe ka morago ga mengwaga ye mebedi a hlokošetše. Thobela o ile a bethwa ke letswalo ge a hwetša gore mmagwe o be a na le tšhelete ye e dirago R450 000, 00. Seo se ilego sa mo tlala dimpa ka kantorong ya ramelao; ke go re bohwa bja Koko Mmadinawa bo arogantšwe ka tsela ye e latelago: R150 000 ke ya setlogolo sa mohu, Peggy, R250 000 ye nngwe go thwe ke ya setlogolo sa mohu sa mošemane Semaki, R30 000 yona ke ya moagišani wa gagwe Masefako, mola R20 000 e filwe sekolo sa '*mission*'. Ge e le morwagwe Thobela le mogatšagwe bona nkhokho!
- 9 Koko Mmadinawa o be a laetše gore batho bao ba tlogo etela lebitla la gagwe ka morago ga ge ngwaga o fedile a hlokošetše ba tla ba ba laetša lerato le gore ga se ba mo lebala, ka fao bohwa bo wela ka go bona.

[E fokoditšwe go tšwa go: *Makhura 'lefehlo* (2009); letl. 48-61; D. M. Mampuru]

- 1.1 Ka dintlha tše pedi hlaloša gore hlogo ya temana ye e sepelelana bjang le diteng tša yona. (2)
- 1.2 Ngwala lentšu le tee sebakeng sa mafoko ao a šomišitšwego temaneng ya bobedi:
- 1.2.1 Mokgekolo yo o hlokošetšwe ke monna. (1)
- 1.2.2 Ngwana wa bona wa mathomo. (1)
- 1.3 Na mongwadi o nyaka go tšweletša kgopolo efe ge a re: 'Thobela o nyetše mosadisadi' go ya ka temana ya bobedi? Thekga karabo ya gago. (2)
- 1.4 Go ya ka temana ya boraro, ke ka lebaka la eng mmago Thobela a bitšwa Mmadinawa? (1)

- 1.5 Na wena o ka rata ge bagwera ba gago/batho ba ka go rea leina leo o sego wa le fiwa ke batswadi ba gago? Thekga karabo ya gago. (2)
- 1.6 Mmolelwana wo o kotofaditšwego temaneng ya bone o tšweletša tšhomišo ya seema. Se ngwale ka botlalo gomme o hlaloše gore se sepelelana bjang le tiragalo ya temana yeo. (3)
- 1.7 Fetolela mantšu ao a thaleletšwego mo temaneng ya bohloano ao a boletšwego ke Peggy go polelotharedi. (1)
- 1.8 Na lentšu le 'hubee' leo le šomišitšwego temaneng ya bohloano ke karolo efe ya polelo? Hlaloša gore le hlolegile bjang. (2)
- 1.9 Go ya ka mo o kwešitšego temana ye, na o kwana le kgopolo ya Matshepo ya gore koko o šomiša bana ba bjalo ka makgoba? Thekga karabo ya gago. (2)
- 1.10 Molaotheo wa naga o reng mabapi le tšhomišo ya bana? Na o nagana gore o ama koko le ditlogolo tša gagwe go ya ka ditiragalo tša ka mo temaneng? (2)
- 1.11 Mongwadi o nyaka go tšweletša kgopolo efe ka mantšu a: 'Batho ka mo ntle ga ba gate mogopolo ka maoto', ao a šomišitšwego temaneng ya bošupa? (1)
- 1.12 Semaki o bohloale. Ganetša goba o dumele ka lebaka la maleba. (2)
- 1.13 Ngwala maikutlo a gago mabapi le seo koko a se dirilego ka *wili* ge a aroganya ditlogolo tša gagwe bohwa bja gagwe ka go se lekane? Thekga karabo ya gago ka ntlha e tee. (2)
- 1.14 Na ke thuto efe yeo mongwadi a nyakago go e fihliša go mmadi ka temana ye? (1)

25 meputso

KAROLO YA B KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ditemana tše di latelago ka kwešišo gomme o di akaretše ka mafoko a gago a lesome ka go ngwala **DINTLHA** fela. Mantšu a se fete a 90.

'Mandarin' bjalo ka leleme leo le rutwago dikolong

Batho ba bantši ba sa tlabegile. Profesa Jansen wa Yunibesithi ya Foreisitata o tlabegile. Mekgatlo ya barutiši e tlabegile. Batswadi ba bangwe le bona ba tlabegile. Yo mongwe wa batho bao ba tlabegilego, ke nna. Tlabego ya rena e tlišwa ke pego ya Kgoro ya Thuto ya Motheo ka tsebišo ya go re e rata go tsentšha 'Mandarin' bjalo ka le lengwe la maleme ao a rutwago dikolong. 'Mandarin' bjalo ka leleme leo le rutwago dikolong tša rena?

Ntle le pelaelo, Tšhaena ke 'lekgema' la ekonomi leo le golago ka lebelo ... lekgema leo le swerego maemo a ekonomi ya bobedi ka bogolo lefaseng. Tšhaena e thomile go ikepela ekonoming ya Afrika le dikarolo tše dingwe tša lefase. Go akanywa gore ka 2022, ekonomi ya Tšhaena e ka ba e le yona ye kgolego ya maemo a pele lefaseng gomme e feta ya Amerika-Leboa. Se se dira gore mang le mang lefaseng a rate go dira kgwebo le Tšhaena. Se se dira gore dinaga tša Bodikela di bone bohlokwa bja go ithuta polelo ya Matšhaena – 'Mandarin'. Go tseba polelo ya 'Mandarin' go nolofaletša dinaga modiro wa go dira kgwebišano le Tšhaena.

Dinaga tša Bodikela di humile. Dinaga tše di na le maleme a go tielela ao di kgonago go dira kgwebo ka ona maamong a boditšhabatšhaba bjalo ka Seisimane, Sefora, 'Spanish', bjalobjalo. Dinaga tše di na le mananeo a thuto a maatla, ao a šomago gabotse gomme barutwana ba tšona ba na le tsebo le bokgoni bja go nopela. Karolo ya katlego ya tšona; ke go re barutwana ba ithuta ka maleme a bona a ka gae ge ba thoma sekolo go fihla maamong a godimodimo a thuto ya bongaka. Na go ka bolelwa bjalo ka Afrika-Borwa? Lenaneothuto la Afrika-Borwa, kudu ge go bolelwa ka maleme a Bathobaso, e sa le le gwahlafatšwa ke lenaneo la 'Bantu Education' ...

Profesa Jansen le mekgatlo ya barutiši e hlohleletša Kgoro ya Thuto gore nke e thome pele ka go hloma metheo ye maatla ya thuto pele e ka gopola ka 'Mandarin'. Kgoro e thome pele ka go ruta bana go bala, go ngwala le go dira dipalo. Kgoro e thome pele ka go godiša le go hlabolla maleme a Afrika ao a bolelwago ke barutwana, barutiši le setšhaba ka kakaretšo!

[E tsopotšwe go tšwa go: *Seipone News*; Letl. 04; 19 Phato–01 Lewedi 2015]

10 meputso

KAROLO YA C THETO**POTŠIŠO YA 3 SERETO SEO SE SEGO SA BONWA**

Badišiša sereto se se latelago gomme o arabe dipotšišo.

Mona, o nkiša kae?

Mona, o nkiša kae o nkgorametše?	1
Tsela re lebile kae o sa ntlogele?	
O nkgogagogela kae ke le mofokotšana?	3
Ke go bona mo gohle o bapetše le nna.	
Ešita le ge ke robetše o utamile le nna.	5
O medile mo go nna bokasehlare sa tepane.	
Ke ikgapa ke <i>nyeloša</i> ka baka la gago,	7
Go nna lehufa le tletše ditiro tša polao,	
Ke nyoretšwe go bolaya le go falatša madi,	9
Mona o ntlhakantše hlogo megopolo e tletše bobbe,	
Pelo malaolwakemona e nyaka go fediša,	11
E nyaka go lomeletša moratha pelo ya wa,	
A ke tla fetša ka go reng ke le pelomathopša.	13

[Lerumo la motsomi, 1998: 28]

- 3.1 Ka dintlha tše pedi hlaloša nepo/maikemišetšo a sereto se. (2)
- 3.2 Na sereti se šupa eng ka tirišo ya dikapolelo tšeo di tšwelelago mothalothetong wa pele?
- Neela maina a dikapolelo tše pedi gomme o be o di hlaloše. (4)
- 3.3 Tsopola poeletšo yeo e dirišitšwego mothalothetong wa boraro. (1)
- 3.4 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya kgokanyi yeo e tšwelelago mothalothetong wa mathomo go fihla go wa boraro gomme o hlaloše mohola wa yona. (2)
- 3.5 Na moreti o šupa eng ka mmolelwana wo, 'go lomeletša moratha'? (1)

[10]

POTŠIŠO YA 4 DIRETO TŠE DI BONWEGO

4.1 Badišiša sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo:

Mathata	
Ke bophelo re swere, Ebile ke tema re a kgatha,	2
Ke kobo re apere, Ebile ke makhura re a tlola.	4
Ke kudumela re a kgrapha, Ebile ke seletšo re a letša,	6
Ke bogobe re a ja Ebile re a šeba,	8
Ra ba ra fologetša.	
Re tswetšwe le ona,	10
Re godišwa le ona, Ebile re gola le ona,	12
Re godišwa ke ona, Ebile re golela ona,	14
Re godišana le ona.	

[Direto tša Sesotho sa Leboa (2012); Letl.76; Prof. D. M. Kgobe]

- 4.1.1 Tsopola methalotheto ye mebedi yeo a šupago gore mathata ke a ka mehla. (2)
- 4.1.2 Akaretša moko wa ditaba/molaetša wa sereto se ka dintlha tše pedi, go lebeletšwe:
- (a) Teori (1)
- (b) Tirišo (2)
- 4.1.3 Bontšha poeletšothomi yeo e tšwelelago temanathetong ya pele ka botlalo gomme o be o hlaloše gore ke ya mohuta ofe. (2)
- 4.1.4 Hlaloša ka fao sereti se dirišitšego tshwantšhišo go tšweletša tshwantšhokgopolo mothalothetong wa 3. (2)
- 4.1.5 Efa kgopolo ya gago mabapi le mothalotheto wa 13. (1)
- 4.1.6 Hlaloša ge e ba ditaba tša sereto se ke dintlha goba dikgopolo. Thekga karabo ya gago ka ntlha e tee. (2)

4.2 Badišiša sereto se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Di a ila	
Mehla le mabaka di a fetoga, Ke semaka le bohlola lehono, Ga e sa le gona lefaseng le bophelong,	3
E bolokilwe kgale, ke mogologolo, E ribegilwe, batho ba ikgakantšha, Ba re tšeo ke tša kgale	6
Di re senyetša sebaka le nako. Re tla ba ra gadimelwa, ra rotša O a diga wa lehwana.	9
Ba tšwele taolong, Ga ba sa šia meeno, Kilano makgatheng a monna le mosadi e fentšwe,	12
E patlilwe, ga e bone selo, Mohlogadi o tshelwa ke kgwedi, O lala a belega,	15
A ba a tsoga a nyaka monna. Dikalafo ga di sa ilelwa, Di a ila e ketile ntshwe,	18
Motho o bolawa bokanonyana, Digotlane di fetogile diphiri, Bana ba bahubedu ba hloboga motšhaotšhele,	21
Ba ja tlhoboša, ba e rakela ka mogoga, Ba nwa setšhila, ba se kgeba ka dipoolo, Makgoma a kgailwe,	24
A tšwele lenaneong, a ntšhweditše.	
Batho ba gakilwe, ba šešerekane, Setšo ga se sa latelwa,	27
Madika a bonwe ke basadi, Ba emeletše banna ka lefoko ba bea le mafata, Ba tšheletša mohu,	30
Ba ja magata ba nwa le dibego, Ya retologa e ja mohlana, Pitša ye kgolo e hladielwa gare.	33
Ditšo di thulana go thulana, Dikereke di šatolana mešatolano, Segagaborena se ntšhweditše.	36
Mohlolo goba mohwana ga ba sa roula, Motswetšana o loiša bogobe matutu a ikgama, Tšhukudu e patlilwe ke marumo,	39
Go lebeletšwe ntwagoreka, Polawa ke mong ga e na lebelo, Di a ila a di gagatletše.	42

[Direto tša Sesotho sa Leboa (2012); Prof. D. M. Kgobe]

4.2.1 Tšweletša molaetša wa sereto se ka dintlha tše nne go lebeletšwe.

(a) Teori (1)

(b) Tirišo (4)

4.2.2 Efa mohuta wa sereto se o be o tšweletše lebaka la gago. (2)

4.2.3 Moreti o šomišitše sešura kudu mo seretong se. Ngwala mohola wa sona. (1)

[20]

30 meputso

KAROLO YA D THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 5**

- 5.1 Temana ke ye e a latela, e bale ka kwešišo gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Agee! Hlabang mekgolokwane hle bana ba tšiekgalaka: **Ditsela** ka moka di lebile nageng ya gešo, mošate wa Bathobaso. Dikgoši tša setšo di tla be di hlakelela letšatši la bohwa bja rena. Go tla be go iwa godimo le tlase, go apewa ebile go amogelwa le baeng. Re tla ipshina ka go bogela, ra bina ra ba ra itia mpa ka lenono. Diboledi ka moka gammogo le Mna. Tokologo di gateletše ntlha ya go re batho ba ele hloko bolwetši bja HIV/Aids.

- 5.1.1 Efa hlogo ya botee bja leina leo le ntshofaditšwego o be o hlaloše gore ke ka lebaka la eng e le learogi. (2)
- 5.1.2 Laetša phapano yeo e tlišwago ke tirišo ya moselana wa –ng mantšung a a latelago:
- (a) hlabang (1)
- (b) nageng (1)
- 5.1.3 Tsopola mohlala o tee wa tšhomišo ya leinagokwa o be o laetše gore le bopilwe ka diripa dife tša polelo. (2)
- 5.1.4 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya lephethi. (1)
- 5.1.5 Go tšwa temaneng ngwala lentšu leo e lego kopafatšo o be o le ngwale ka botlalo. (2)
- 5.2 Tirišo ya pukuntšu ke ye e a latela, e tsinkele ka kwešišo gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

hlahloba: lediri~ go hlahloba molwetši/go hlahloba molekwa ka seo a se rutwilego
 lehufa: lediri~ go ba le mona.

- 5.2.1 Fetolela lentšu le, 'hlahloba', go leina o be o le diriše lefokong la go kwagala go laetša kwešišo ya lona. (2)
- 5.2.2 Efa lehlalošetšagotee le lengwe la lentšu le, 'lehufa' gomme o le šomiše mafokong a mabedi go tšweletša ditlhalošo tše di fapanego. (3)

- 5.3 Lebeledišiša papatšo ye ya ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

Setšweletšwa se bohlokwahlokwa dithutong!

Na o nyaka go tšwelela gabotse dithutong? Gona reka:

TAPOLETE

O kgona go hwetša dithuto ka moka gohle mo o lego gona.

O ka romela mešomo ya gago ya sekolo go barutši ka tapolete.

Ga o hloke go ya phapošing.

O ka dira dinyakišišo go '**google nyaka**' ka tapolete.

Dithuto ke šebešebe ka tapolete!

[Boitlhamelo]

- 5.3.1 Na papatšo ye e lebišitšwe go bomang? Thekga karabo ya gago. (2)
- 5.3.2 Hlaloša molaetša wa pepeneneng gammogo le molaetša wa go iphihla papatšong ye. (2)
- 5.3.3 Tsopola molaetša wa go jabetša papatšong ye. (1)
- 5.3.4 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya leadingwa gomme o hlaloše gore ke ka lebaka la eng le šomišwa. (2)
- 5.3.5 Na ke modirišo ofe wo o tšwelelago lefokong leo le thaleletšwego? (1)
- 5.3.6 Ke mohuta ofe wa lešala wo o tšwelelago lentšung le, 'gohle'? (1)
- 5.3.7 Ngwala dilo tše pedi tšeo mongwadi a di šomišitšego go goga šedi ya moreki. (2)

[25]

POTŠIŠO YA 6

Badišiša temana ye e latelago gomme o e phošolle.

Ela šedi go: Maswaodikga, tirišo ya tlhakakgolo, mopeleto, kgaogano le kgokagano ya mantšu bjalobjalo.

Molekgotlaphitiši wa Kgoro ya Thuto Limpopo mdi. Maria Kgetjepe, o re ga se taba yeo e diregago gantšhi go re motho yo a tšwago lekheišeneng goba magaeng ebe mothopasefoka diphadišanong. Kgetšepe o be a bolela se nakong ya ge a romela barutwana Sweden, fao ba tlogo ba ba phadišana ka saense le barutwana ba bangwe barutwana bao ba phadišanago nabo ba tšwa mafelong ao ba dikologilego ke mabone gohle, mola bona ba ketšwela Sekolong sa go se lefiše mašeleng.

[10]

35 meputso

Palomoka: 100 meputso